

Ключові слова: професійна підготовка, науково-педагогічні дослідження, міжнародна співпраця, духовний розвиток.

Виктор КОЦУР

За знаниями и духовным здоровьем – в Переяслав!

В статье проанализирована деятельность Переяслав-Хмельницкого государственного педагогического университета имени Григория Сковороды, подытожены его достижения за последние годы, подчеркнута влияние воспитательной системы университета на формирование образованной и духовно целостной личности.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, научно-педагогические исследования, международное сотрудничество, духовное развитие.

Viktor KOTSUR

For getting knowledge and spiritual health – to Pereyaslav!

The activity of Pereyaslav-Khmelnytskyi state pedagogical university named by Hryhoriy Skovoroda is analyzed in the article, its obtaining for the last three years is summed up, the influence of university upbringing system on shaping the educated and spiritually entire personality is underlined.

Keywords: professional preparation, scientific and pedagogical researches, international collaboration, spiritual development.

Педагогічна етика: пошуки нової парадигми

Сергій РИК,

кандидат філософських наук, доцент, проректор з наукової роботи

Педагогічна етика – одна з найдавніших, найбільш стійких і універсальних прийнятих моральних систем у світі. Долаючи культурні й національні кордони, вона об'єднує мільйони фахівців, які присвятили свої життя і діяльність освіті людей. Незважаючи на руйнівні війни, репресивні режими, політичні перевороты, економічні кризи, соціальні потрясіння, культурний занепад і великі реформи у суспільному житті, вона залишалася практично незмінною і переконливо відстоювала свої цінності. Однак у кінці ХХ ст. почали відбуватися глибокі зміни, які не були притаманні їй упродовж усього попереднього періоду розвитку. Наразі важко передбачити, наскільки ці зміни стануть суттєвими і чи набудуть вони постійного характеру. Невідомо також, яка ціннісно-нормативна система складеться в результаті цих змін. Але вже тепер зрозуміло, що в першому п'ятнадцятилітті ХХІ ст. педагогічна етика не повернеться до своїх попередніх парадигм. У цій ситуації особливо важливо педагогічній громадськості і всьому суспільству знайти гідну відповідь на філософський виклик епохи, якою має бути нова парадигма педагогічної етики і наскільки вона здатна врегулювати взаємини між учителем і учнем, викладачем і студентом, визначити взаємостосунки між суб'єктами навчально-виховного процесу в майбутньому суспільстві.

Педагогічна етика не лише виробляє сукупність обов'язків і принципів, якими керується педагог у своїй професійній діяльності, а й визначає мету, сутність та методи їх здійснення. Це сфера «внутрішньої моралі», що впливає з характеру і специфіки педагогічної діяльності, адже люди, які професійно займаються розумовою працею, внутрішньо зорієнтовані на дотримання моральних норм. Тому педагогічна етика більше торкається того, якого типу особистістю повинен бути педагог і

як вирішуються педагогічно-виховні питання і проблеми в реальному житті. Педагогічна етика дуже тісно взаємодіє з традиційною етикою, яка відображає моральну природу стосунків між людьми у суспільстві. Це конкретизує предмет дослідження педагогічної етики, оскільки вона має вивчати не мораль, яка переноситься в педагогіку, і не педагогіку, яка включає або не включає мораль, а моральний зміст педагогіки, що аналізується в етико-прикладному аспекті.

Педагогічна етика відображає взаємозв'язок педагогічної науки і суспільства та виконує певні соціокультурні й гуманістичні функції. Вона є специфічним проявом загальної етики. У наш час педагогічна етика набуває нових рис і особливостей. Істотне реформування національної освітньої системи по-новому ставить питання про моральне обличчя сучасного педагога. Докорінна перебудова освітньої галузі та окреслені шляхи її вдосконалення висувують на перший план необхідність формування соціально активної особистості, яка займає яскраво виражену громадянську позицію. Рівень розвитку сучасної педагогіки змінює саму постановку багатьох морально-етичних проблем, потребує не лише виняткової наукової компетентності, але й широкого соціально-гуманістичного, етичного кругозору педагога, розвинутої емоційної сфери, високого почуття відповідальності. Ці моральні якості в поєднанні з професійними знаннями, навичками та досвідом мають створити ту домінуючу, яка реалізується при виконанні професійного педагогічного обов'язку. Причому коли йдеться про моральний аспект педагогічної діяльності, власне педагогічну етику, питання полягає не в тому, щоб сформулювати моральний кодекс педагога, а у формуванні в нього здатності до моральної орієнтації в складних освітньо-виховних ситуаціях, уміння самостійно приймати рішення, бути готовим до морального вчинку, чітко розрізняти добро і зло.

За цих умов домінуюче місце у професійній етиці педагога посідає проблема обов'язку і відповідальності. Моральний обов'язок, будучи загальноетичною категорією, розглядається як суспільна й особиста необхідність, яка реалізується у формах, визначених суспільством, і одночасно відповідає внутрішнім переконанням людини. Тільки єдність обов'язку, емоційності, потреб і пізнавального інтересу забезпечує чітку, ініціативну і гуманну поведінку педагога, формує його педагогічну честь і совість.

Проблема виконання професійного обов'язку тісно пов'язана з високою мірою відповідальності педагогічного працівника. У кожній конкретній ситуації перед педагогом постає проблема вибору ефективних методів і засобів навчання і впливу на учня. Причому цей вибір часто здійснюється на межі належного, бажаного і можливого, на перехресті складної психологічної взаємодії суб'єктів: учня, педагога, сім'ї, школи.

На шляху виконання педагогом свого професійного і морального обов'язку постає багато труднощів, зумовлених як традиційною системою взаємин у сфері освіти, так і новими чинниками. До актуальних детермінант, що суттєво впливають на зміст моральної відповідальності й педагогічного обов'язку, належать: по-перше, формування глобалізаційних та екологічних теорій, мобільність людей інтелектуальної праці, лібералізація суспільного життя, радикальна зміна соціального статусу сучасного університету, новітні технології навчання, нові форми

оцінювання знань, дистанційне навчання, різний рівень матеріальної забезпеченості сімей учнів і студентів тощо; по-друге, сучасний рівень комунікативності та умови людського співіснування, що призвели до зростання психоемоційної напруженості у стосунках між людьми і в системі спілкування вчителя й учня, вихователя й вихованця. Треба зауважити, що підвищення рівня наукових знань, розширення інформаційного простору і загальної культури населення також позначається на системі взаємостосунків педагога й учня: неприпустимим стає менторський тон звернення до учня з позицій «посвяченості у вищі матерії». Сьогодні вже не можна виступати перед студентською чи учнівською аудиторією, не враховуючи різноманітність її освітніх потреб і когнітивних інтересів, відмінність соціально-демографічних і етнокультурних характеристик. Не можна ефективно організувати навчальний процес, не зважаючи при цьому на становлення відкритого інформаційно-комунікативного освітнього середовища, яке надає доступ до освітніх послуг поза фізичним простором. Обов'язок педагога – утвердження більш демократичних, рівноправних, вільних стосунків з учнем, студентом, слухачем, що посилює їхню довіру до вчителя і викладача. Отже, демократизація суспільних відносин, перенесення центру ваги на загальнолюдські цінності зумовлюють, з одного боку, підвищення традиційних гуманістичних норм у діяльності педагога, а з іншого – породжують нові, більш високі вимоги до його моральної культури.

На сьогодні дуже важливо вибудувати чітко впорядковану за важливістю систему факторів, які впливають на сучасну педагогічну і морально-етичну доктрину в державі. Для цього фахівці повинні мислити конкретно, зважаючи на перетин і взаємодію тих сил, які мають різні напрями і зумовлюють синергетичний ефект. Тому серед найголовніших причин, які прискорюють зміни, можна назвати експоненційне зростання педагогічних знань, методів, технологій. Нині педагоги застосовують нові методи, оперують великим масивом знань, володіють такими технічними можливостями, експериментальною базою, про які раніше не можна було навіть здогадуватися. Багато нових можливостей у непередбачуваних ситуаціях часто вступають у суперечність із традиційними моральними і релігійними цінностями. Виникло певне побоювання, що наука і техніка можуть замінити будь-які фундаментальні людські цінності. Практика педагогічного спілкування показала, що різні люди, покоління, соціальні групи можуть мати різні моральні орієнтири й життєві пріоритети. Навіть в умовах тотального реформування науково-освітньої сфери, орієнтації на побудову суспільства знань, розуміння необхідності навчання впродовж життя для більшості членів суспільства є важливіші життєві цінності, ніж освіта, наука, культура, мораль.

Етнічна неоднорідність, культурна різноманітність, соціальна суперечливість, релігійна

розрізненість, економічна різновекторність суспільства породжують складну гаму нових проблем у теорії освіти і виховання. У цій ситуації на освіту і виховання покладається додаткове завдання – пошук нових педагогічних принципів і засобів для пом'якшення кризи, викликаній зіткненням культурних, етнічних, релігійних і економічних інтересів. Виховання й освіта покликані знайти ефективні педагогічні й моральні підходи для врегулювання соціальних і моральних конфліктів у межах суспільного національно-державного простору.

Активне використання наукового знання припало саме на той момент, коли став стрімко зростати моральний плюралізм українського суспільства. Це відкрито проявилось в 90-х роках ХХ ст., коли Україна здобула незалежність. Під сумнів було поставлено весь діапазон цінностей радянського суспільства: моральний кодекс будівника комунізму, фетишистське чиношанування, героїзація неоплачуваної тяжкої праці, девальвація відкритості, чесності, щирості, толерантності, гуманності, милосердя, які таврувалися як ідеологічно і політично шкідливий «абстрактний гуманізм», класовість моралі, радянський патріотизм, інтернаціоналізм, конфлікт поколінь тощо.

В українському суспільстві загострилися приховані форми морального протесту, які наростали протягом багатьох десятиліть. У педагогічній етиці постала пов'язана з цим проблема відсутності чітко визначеної морально-етичної парадигми для реагування на нові виклики традиційним моральним цінностям. Це вело, з одного боку, до невизначеності правильності тих чи інших дій у педагогічній сфері і, з іншого, – до зростаючої недовіри у стосунках «учитель – учень», «викладач – студент», що підірвало престиж освіти в цілому.

Активізація наукового знання і морального плюралізму збіглася зі зміцненням демократичних настроїв суспільства у повсякденному житті. Українська громадськість стає чутливішою до етичної проблематики, особливо в освітньо-педагогічній сфері. Виникає суспільна потреба у швидкому оволодінні утилітарними знаннями для задоволення попиту на мінливому ринку праці. Для цього створюються нові провайдери освітніх послуг, відкриті університети, віртуальні, корпоративні навчальні структури. Поряд із цим зростає недовіра до різного роду педагогічних авторитетів, технологій, тестувань, екзаменів, конкурсів. Недовіру посилюють нехтування загальнолюдськими цінностями, надання переваг матеріальним і формальним показникам розвитку людини, обмеження культурно-освітньої компетентності працівника рамками обраної професійної діяльності та складність сучасного наукового знання, яка зростає і потребує посиленої роботи інтелекту. Працівники освіти втрачають свої позиції, хоча вони ще користуються високою повагою в суспільстві, але їхній авторитет не є настільки абсолютним, як це було характерно для попередніх епох в історії педагогіки. Учні і

студенти все більше стають автономними у своїх бажаннях, вимагають права вибору, підтвердження якості отримуваних «освітніх послуг» і сумлінного виконання професійного обов'язку.

За останні десятиліття в економіці країни відбулося багато істотних змін, які суттєво вплинули на трансформацію професійної етики. Якщо до 90-х років ХХ ст. освіту було прийнято розглядати як невід'ємне право кожного громадянина, то пізніше вона стала розглядатися як предмет купівлі-продажу, предмет споживання, послуга, яку можна придбати на ринку. Хоча зростають витрати на освіту, збільшується її частка у валовому національному продукті, підвищуються витрати на регіональні освітні програми, однак держава продовжує фінансувати їх за залишковим принципом. Виникають нові проекти, які відвойовують собі місце і матеріальні ресурси в освітньо-виховному просторі. Для сучасної освіти стали характерними освітні бізнес-проекти, створення приватних навчальних закладів та елітних шкіл, реклама і конкуренція між постачальниками освітніх послуг тощо. Економіка і бізнес почали відігравати важливу роль у трансформації освіти і педагогічній етиці в сучасній Україні.

Безпрецедентна взаємодія рушійних суспільних сил – наукового прогресу, морального плюралізму, демократизації суспільства й економіки – призвела до радикальної трансформації професійної педагогічної етики. Найважливіші зміни відбуваються в головному для педагогіки феномені – у взаєминах, спілкуванні між учителем і учнем, викладачем і студентом, міжсуб'єктних взаємовідносинах і зв'язках у процесі навчання, взаємостосунках у педагогічних колективах. Показовими стали зміни у традиційних нормах моралі, новому розумінні суверенітету особистості, сучасному тлумаченні людиноцентризму, відбулося вторгнення соціоекономічних факторів у сферу людинознавства. У кожному з цих напрямів розвитку морально-етичних уявлень традиційні взаємостосунки набувають нових відтінків, і тому попередня (можна сказати класична) система моральних цінностей у педагогіці почала не сприйматися. Наприклад, незалежне оцінювання якості знань викликає багато проблемних питань щодо моральної відповідальності вчителя, недовіри до підготовки учнів, ігнорування індивідуального підходу в навчанні тощо. Для того щоб уникнути цих проблем, необхідна велика педагогічна майстерність, такт і взаємодовіра.

Прийнято вважати, що економіка ввійшла в педагогічну практику, як тільки перший учитель порушив питання про гонорар за свою працю. В історії філософії залишилося свідчення, що це був хтось із давньогрецьких софістів у V–IV ст. до н.е. Не секрет, що з того часу і в усі епохи були вчителі, які розглядали процес навчання насамперед як бізнес, торгівлю або засіб отримання прибутку. Однак до тих, хто йшов таким шляхом, у суспільстві завжди ставилися з осудом. У давній східній і західній традиції вважалося, що учень не повинен платити своєму

вчителю за навчання, тому що вчитель давав йому безцінні речі, за які рівноцінної плати просто не могло бути. Сьогодні економічна ситуація зовсім інша, і правила, які раніше вважалися несумісними з моральними цілями освіти, виявилися легітимізованими. З багатьох причин, таких як низька заробітна платня, інфляція, неефективність державного регулювання освітніх процесів тощо, педагог стимулюється до того, щоб стати підприємцем, інвестором у сферу освіти і конкурентом на освітньому ринку. У результаті цього освіти стають наймаються працівниками. Фінансові стимули спонукають педагогів обмежувати надання освітніх послуг тим, хто не може платити, і надавати більш кваліфіковану допомогу тим, хто має кошти. Це серйозно загострює конфлікт інтересів. Освіта учня, яка раніше розглядалася як головна мета педагогічної діяльності, тепер цілком спокійно сприймається під кутом зору економічної і фінансової доцільності, приватної прибутковості. На процес навчання дивляться як на товар, подібний до будь-якого іншого товару. Взаємостосунки між педагогом і учнем інтерпретуються в правових термінах як контракт на послуги, а не як педагогічна діяльність, побудована на довірі, повазі й покликанні.

Усе це виштовхує на поверхню фундаментальні питання, на які нелегко дати однозначні відповіді. Чи є педагогічна діяльність і освіта товаром? Чи можна її ціну, якість, розподіл, доступність віддати в розпорядження ринку? Як педагог має урівноважувати конкуруючі вимоги, які випливають із його одвічних моральних обов'язків перед учнями та які висувають до нього суспільство, корпорації, групи, колективи, громадськість? Чи виправдано в моральному плані для суспільства занурювати педагога в таку павутину моральних конфліктів? Чи може педагог діяти як підприємець і при цьому виконувати моральні обов'язки перед своїми учнями? Якими освітніми і соціальними засобами можна протистояти тим негативним чинникам, що наявні в сучасній освіті? Таких питань можна навести ще не одну сторінку. Але головна їх суть полягає в тому, що вони демонструють ті зміни, які відбуваються в розумінні сутності понять «педагог» і «педагогічна діяльність». У всіх культурах професія педагога мала релігійно-благочинний характер. Вважалося, що педагог присвячував своє життя благу учнів, віддаючи в жертву свої інтереси, частку своєї душі та серця. В.О. Сухомлинський говорив: «Серце віддаю дітям!». Чи не втратила актуальності ця концепція і якими будуть наслідки нехтування нею?

Зміни, які відбуваються в освітньо-педагогічній сфері, у взаємостосунках вчителя й учня, викладача і студента, всередині самого педагогічного колективу, привели до того, що педагогічна етика стала темою, яка зацікавила все суспільство. Етично-педагогічні проблеми стали предметом обговорення широкої громадськості, суспільних дискусій, прийняття колективних рішень і навіть законодавчих актів. Часто ці проблеми зумовлені тим, що

педагог інтерпретує свої педагогічні обов'язки так, що вони вступають у конфлікт із бажаннями учнів і їхніх батьків або взагалі виходять за межі морально-етичної регуляції і статутних вимог. У таких випадках залучаються юридично-правові засоби регламентації, вирішення морально-педагогічних конфліктів переноситься в суди, хоча цілком зрозуміло, що наявні морально-педагогічні проблеми не можна розв'язати ухвалами юридичних установ. Але приклад багатьох розвинутих європейських держав показує, що саме вони значною мірою визначають ті норми, які люди вважають «етичними». Дотримання цих норм, повага до закону свідчать про високу правову культуру суспільства. Проте все це – зовнішні чинники забезпечення педагогічної справедливості, які ведуть до змішування і підміни моральних імперативів правовими. Такі суперечності між законом і етикою, правом і мораллю в нашому суспільстві лише починають критично вивчатися і стануть джерелом протиріч у майбутньому, особливо в царині педагогічної діяльності.

Творчі взаємостосунки людей регулюються переважно етичними, естетичними, психолого-емоційними чинниками, а не правовими нормами. І хоча морально-етичні цінності не мають сили закону в освітньо-педагогічній сфері, вони встановлюють значний ступінь згоди і довіри в педагогічних колективах, тому необхідно всіляко підтримувати й розвивати перспективу безпосереднього впливу педагогічно-етичної думки на законотворчий процес, який відбувається в державі в освітній галузі. Загалом уся система формування публічної політики у сфері освіти сьогодні має підлягати прискіпливому аналізу та експертизі з погляду етичних і моральних наслідків, адже реформи дошкільного навчання, зміст навчальних курсів і дисциплін, освітня інноватика, правила прийому до вищих закладів освіти, проблеми незалежного оцінювання якості знань, розширення сфери освітніх послуг, профорієнтаційна та рекламна діяльність ВНЗ, нові форми менеджменту, охорона інтелектуальної власності, сфера освіти дорослих, елітні школи – все це торкається фундаментальних питань педагогічної моралі.

У педагогічній етиці важливим пунктом є сама процедура прийняття морального рішення. Тому треба звертати увагу насамперед на коректність не стільки нормативного, скільки процедурного застосування педагогічної етики. Щоправда, дотримання процедури, за допомогою якої приймається рішення, є важливою частиною педагогічної етики, але це ще не вся етика. Навіть у разі морально обґрунтованої і правильно виконаної процедури можуть бути прийняті суперечливі рішення, які не дадуть позитивного результату, тому що в морально-етичній колізії завжди наявний суб'єктивний фактор.

У наш час ніхто не виступає проти читання курсу педагогічної етики в педагогічних ВНЗ, як і професійної етики в інших університетах. Більше того, висловлюються думки, що ці курси мають бути

поглибленими і розширеними. Про це свідчать матеріали конференції «Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя», яка відбулася 15–16 травня 2008 року в Київському міському педагогічному університеті імені Б.Д. Грінченка. На конференції було запропоновано розглядати педагогічну етику не як формальну академічну дисципліну, а як своєрідну індоктринацію професійного кодексу.

Сьогодні педагогічна етика неформально чи формально викладається практично у всіх педагогічних ВНЗ у поєднанні з іншими культурологічними курсами і гуманітарними дисциплінами. Однак педагогічна етика ще не посідає належного місця в системі неперервної педагогічної освіти, підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Метою викладання цієї дисципліни в більшості ВНЗ є необхідність підвищення розуміння студентами етичної проблематики, оволодіння навичками здійснення етико-методологічного аналізу та оцінювання, ознайомлення студентів із фаховою класичною і новітньою літературою; надання допомоги студентам у глибшому зрозумінні моральних цінностей – як власних, так і своїх колег, партнерів, друзів, формуванні вміння розрізняти позитивне і негативне в педагогічній діяльності, врегульовувати і вирішувати моральні конфлікти; утвердження у свідомості працівників освіти переконання, що педагогіка – це форма етики, а етика – форма педагогіки. Враховуючи різноманітність поглядів сучасного студентства на мораль, на перший план у викладацькій роботі висуваються аналітичні, методологічні, світоглядні, а не нормативно-дисциплінарні функції етики. Сподіваємося, що такі курси дієво вплинуть на формування морально відповідальної поведінки і сприятимуть підвищенню моральної аналітики у педагогічних колективах. Без сумніву, це посилить сприйняття студентами проблем педагогічної етики і навчить їх мистецтва морального оцінювання. Але, як відомо, вивчення курсів з етики, складання іспитів чи тестів із цієї дисципліни ще не гарантує етичної поведінки на практиці.

Враховуючи масштаб, глибину і природу соціально-економічних і політичних змін, які відбулися в нашому суспільстві за останній двадцятирічний історичний період, досить складно передбачити напрями подальших змін. Однак сьогодні вже зрозуміло, що більшість фундаментальних морально-педагогічних проблем порушено, і фахівцям у цій галузі потрібно братися за їх розв'язання. Адже те, що традиційна система морально-педагогічних цінностей не залишиться непорушною, ні в кого не викликає заперечень. Завдання педагогічної етики полягає в тому, що вона має визначити, які цінності та норми необхідно зберегти з минулого, а які створити заново. Це головне завдання філософів, етиків, педагогів, соціологів, психологів та інших фахівців у галузі освіти і виховання в процесі подальшого утвердження гуманістичних цінностей XXI ст.

Вектори змін визначає сама дійсність. Є припущення, що на рівні всього суспільства буде дуже складно досягти згоди з важливих питань педагогічної етики щодо фундаментальних проблем людського життя, його сенсу, цінності, змісту, добра і зла, людської діяльності, освіти, виховання тощо. Тому можна помітити чітку тенденцію до зменшення кількості загальноновизнаних обов'язків суб'єктів суспільних взаємин один перед одним і зростання кількості професійних кодексів та настанов у сучасному світі. Загальноприйнятим, імовірніше за все, буде те, що впливає із самої природи педагогіки, – її «внутрішня моральність». Збережуть свою актуальність властиві педагогіці принципи, зокрема обов'язок бути компетентним, інтелігентним, толерантним, інтелектуальним, поміркованим, доброзичливим, здатним творчо розширювати педагогічні знання. Сюди ж органічно додаються повага до автономії і свободи особистості, розширення основ для формування освітньої політики, демократизація суспільного діалогу, рівні права, нові стандарти соціальної справедливості, нові форми солідарності, прискіпливий контроль і самоконтроль за компетентністю працівників освіти тощо.

Однак найскладніші проблеми будуть пов'язані насамперед із різними інтерпретаціями того, що лежить в основі професії і персональні обов'язки якого характеру накладає педагогіка на освітян. Одна частина фахівців і далі буде розглядати первинність інтересів учня, ідей дитиноцентризму як головного принципу педагогічної етики. Ця частина педагогів обстоюватиме думку, що задля інтелектуального блага учня необхідно певною мірою обмежити власні інтереси. Для них будуть морально неприпустимими підприємництво, репетиторство, педагогіка, орієнтована на прибуток, інвестування в педагогічні заклади, володіння ними, підтримка приватних і елітних шкіл, комерціалізація освіти, перенесення етики бізнесу в педагогічну етику тощо. Вони морально не визнаватимуть і вважатимуть ганебним підхід до навчання як до товару або погляд на вчителя й учня як на сторони юридичного контракту, нормативно-правової угоди. Таких педагогів багато, і серед них є й молоді фахівці, які залишаються прихильниками цих ідеалів. Економічна активність не замінить їм педагогічної творчості, і вони ніколи не пожертвують духовними цінностями на користь комерційних інтересів. Цю категорію педагогів можна назвати «золотим фондом» професії, «донкіхотами» української освіти (В.Андрущенко), які обрали цей фах за покликанням, і їх втрата буде справжньою трагедією для педагогічної галузі.

Інша велика група педагогів прагнучим до етичного виправдання й утвердження педагогіки як форми бізнесу. На їхню думку, всі форми освітніх послуг – від друкування підручників, навчально-методичних матеріалів до продукування, збереження, і передачі інформації – мають бути легалізовані у формі бізнесу. Етика ринку повинна бути прийнята

в освітній сфері і розглядатися як реалістична практика. Представники цієї позиції завжди наполягатимуть на тому, що приватний інтерес буде сприяти, а не заважати розв'язанню головних проблем освіти.

Ще інша група представників освітньої діяльності всіх рівнів схильна діяти за правилами об'єднань найманих працівників. У цьому випадку освіта і педагогічна діяльність постають у формі «продукту». У фокус етичного аналізу тут потрапляють діяльність об'єднань і профспілок, захист колективних інтересів, право на протести і страйки, умови й оплата праці, соціальний захист і допомога, винагорода, стимулювання, пільги, участь в управлінні тощо.

В умовах тих змін, які відбуваються в суспільстві, всі ці позиції, незважаючи на їх різну морально-етичну обґрунтованість, однаково заслуговують на увагу.

Звичайно, тут наведені не всі можливі погляди щодо подальших напрямів розвитку педагогічної етики. Але ми розглянули три найважливіших підходи, на основі яких можуть формуватися інші думки і позиції. Не викликає сумніву, що морально-етична проблематика не залишатиметься поза увагою професіоналів-педагогів і філософів-етиків. Виникатимуть нові цінності, утверджуватимуться нові етичні імперативи, але питання, чи буде створено універсальний набір педагогічних етичних норм, довго залишатиметься відкритим. Відповідь на нього дасть саме життя. Адже життя і педагогічна практика підказують, що при виборі вчителів, викладачів, закладів для навчання абітурієнти і їхні батьки все більше уваги звертають не лише на педагогічну компетентність, рівень акредитації, кадровий склад, фахову майстерність, технічну оснащеність, а й на моральні уподобання, моральний клімат і атмосферу, які панують у педагогічному колективі.

На нашу думку, кожна група педагогів і кожний навчальний заклад будь-якого рівня акредитації з часом змушені будуть чітко сформулювати свої моральні принципи, яких вони неухильно дотримуватимуться у своїй роботі та ні за яких обставин не порушуватимуть. Адже молоді громадяни, котрі бажають отримати сучасну освіту, повинні знати, на які моральні пріоритети їм доведеться орієнтуватися.

Першим у цьому напрямі став Етичний кодекс вченого України. Його метою є «формулювання загальних етичних принципів, яких кожен з науковців і викладачів має дотримуватися у своїй роботі. Кодекс регулює відносини науковців між собою та із суспільством. Він установлює основні засади для оцінки вченими своєї власної роботи та діяльності колег під моральним кутом. Закріплені тут принципи мають слугувати основою для етичної підготовки молодих науковців. Основним завданням Кодексу є надання пріоритету моральним вимірам науки та соціальної відповідальності спільноті вчених та кожного вченого зокрема» [1, с. 2]. Етичний вимір розвиває й активізує фізичні та духовні сили людини. Особливо яскраво цей процес виявляється в

професіях з високою часткою творчості, об'єктом впливу яких є людина. Саме до таких належать професії вченого і педагога. Для представників цих професій моральні якості відіграють особливу роль, тому що в цій сфері практично немає відмінності між дією і вчинком, адже є дуже мало дій, нейтральних за своїм моральним змістом. До того ж професійна належність впливає на ієрархію моральних цінностей. Так, найвищою цінністю для вченого є істина, а для педагога – формування особистості його вихованців.

Професійна діяльність також формує в людини відповідні якості, починаючи від манери триматися і говорити та закінчуючи способом її мислення і поведінки. А педагогічна діяльність неухильно ставить людину в таку ситуацію, яка постійно вимагає від неї відповідних моральних якостей, необхідних для належного виконання свого професійного обов'язку. На людину також впливає вже сформований кодекс моральних вимог до неї як представника педагогічної професії.

Крім «природного» впливу педагогічної діяльності на моральність особистості, можлива ще й цілеспрямована дія на моральну свідомість педагога шляхом: 1) викладання професійної педагогічної етики у профільних навчальних закладах, які здійснюють підготовку фахівців; 2) здійснення громадськими організаціями контролю за виконанням професійно-етичного кодексу педагогами та самоконтролю; 3) проведення просвітницько-інформаційної роботи серед представників педагогічної професії.

Сьогодні в атмосфері зростання морального плюралізму, розкутості суспільної свідомості, відсутності жорстких ідеологічних схем, за якими належало б «розвивати» педагогічну науку, етика покликана стати життєвченням привабливим і цікавим для кожної вільної людини. Відродження етики як життєвчення – не абстрактне побажання. Є реальна потреба у відновленні її ролі у функціонуванні педагогічної теорії. Етика в ролі активної педагогіки завжди служила справі високої моральності. Дуже проблематична можливість морального зростання людини лише в результаті сприятливих економічних і політичних перетворень. Оздоровлення моральності навряд чи може бути наслідком матеріального добробуту і демократичного ладу. Справжнє домінування моралі можливе лише за постійного духовного впливу на особистість. Педагогічне застосування засобів етики – один із способів такого впливу і самовпливу. Педагогіка, використовуючи моралістику, покликана частково доповнити релігію в її функції утвердження добра словом проповіді. Педагогіка це робить шляхом просвітництва. Релігія у своїй проповіді апелює до віри, а педагогіка у просвітництві – до розуму.

Етика в педагогічних розробках проблем виховання викристалізувалася сьогодні в один з актуальних напрямів розвитку педагогічної теорії. Вона усвідомлюється фахівцями в цій галузі як наука, генетично поєднана з педагогікою, так само й

педагогі розглядають етику як органічну частину своєї теорії. Більше того, саме етика надає головного сенсу педагогіці та значущості педагогічній діяльності. Вона по-особливому організовує педагогічний процес, наповнює його гуманістичним змістом, близьким і зрозумілим особистості. Ця діяльність потребує від суб'єкта високої моральної самосвідомості і самовіддачі, що і складає основу становлення парадигми педагогічної етики.

Звісно, лише невелика частина фактів і проблем, які накопичилися нині у сфері освітньо-педагогічної діяльності, стала предметом аналізу в цій статті. Однак навіть та їх частина, яка потрапила в поле нашого зору, дає підстави визначити основні характеристики парадигми сучасної педагогічної етики. Головною суттю цього поняття є моральна відповідальність педагога за формування нового суб'єкта життєдіяльності – активного поборника прогресивних змін у суспільстві, морально небайдужої особистості. До характерних рис сучасної парадигми педагогічної етики, безумовно, належить вимога фаховості й професіоналізму, здатності суб'єкта педагогічної діяльності систематично працювати над своїм моральним і професійним удосконаленням, підвищенням власної компетентності й кваліфікації впродовж життя, бути готовим до саморозвитку, вміти діяти в умовах нестійкого, переповненого не прогнозованими ризиками світу. Сучасний педагог повинен досконало володіти інноваційними технологіями, постійно «шліфувати» свою педагогічну майстерність, доводити її до рівня свободи, творчої самореалізації, конкурентоспроможності. Методологією розв'язання етико-педагогічних проблем сучасності є науковий світогляд, філософія освіти, принципи людиноцентризму, цінності гуманізму.

З огляду на парадигму сучасної педагогічної етики, педагог повинен уміти вільно вести діалог у полікультурному просторі, водночас толерантно ставитися до національних традицій і культур, бути максимально відкритим світові. Тільки дотримуючись імперативів професійно-етичної парадигми, сучасний педагог здатен досягти істин високої духовності, загальнолюдської моралі, світоглядної культури, глибокого пізнання дійсності та розуміння національної ідеї. Лише на принципах сучасної моральної парадигми можна виховати нову генерацію вчителів, професійних наставників у благородних справах, вихователів майбутніх поколінь. Саме від них, від змісту тих цінностей, які закладатимуться у світогляд молодих людей, та від того, якою мірою імперативи моральності й духовності стануть основою їхніх життєвих переконань, залежатиме майбутнє України. Особливі надії в цьому плані покладаються на педагогічні заклади та їхніх працівників, адже представники педагогічної науки мають становити і повноцінно формувати ядро української інтелігенції, яка плекатиме національну самосвідомість, культуру, науку, освіту, мистецтво для своєї Вітчизни, свого народу і зрештою для всього людства.

Література

1. *Етичний кодекс ученого України* // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 2010. – № 2(124). – С. 2–5.

Анотації

Сергій РИК

Педагогічна етика: пошуки нової парадигми

У статті розглядається проблема становлення нової парадигми педагогічної етики. Аналізуються чинники, що впливають на її формування у сучасних умовах. Наводяться основні характеристики парадигми сучасної педагогічної етики.

Ключові слова: педагогічна етика, парадигма сучасної педагогічної етики, етично-педагогічні проблеми.

Сергей РЫК

Педагогическая этика: поиски новой парадигмы

В статье рассматривается проблема становления новой парадигмы педагогической этики. Анализируются факторы, которые влияют на ее формирование в современных условиях. Приводятся основные характеристики парадигмы современной педагогической этики.

Ключевые слова: педагогическая этика, парадигма современной педагогической этики, этико-педагогические проблемы.

Serhiy RYK

Pedagogical ethics: searching a new paradigm

The problem of new paradigm of pedagogical ethics becoming is regarded in the article. The factors which influence on its formation in modern conditions are analyzed. The basic characteristics of paradigm of modern pedagogical ethics are given.

Keywords: pedagogical ethics, paradigm of the modern pedagogical ethics, ethic and pedagogical problems.

